

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

OVERDRACHT VAN GELOOFSKENNIS VIA DE CATECHISATIE

I. Memorisatie

1.1. Inleiding

Bij het woord catechisatie denken wij bijna uitsluitend aan het kerkelijke onderwijs aan de opgroeiende jeugd. Toch is dat allerm minst vanzelfsprekend. Met evenveel recht kun je zeggen dat de catechese vooral bedoeld is om heidenen te begeleiden op hun weg naar een mondig lidmaatschap van de kerk. Alleen, aan dat handwerk hebben maar weinigen in Nederland een dagtaak, helaas. Wat wij catechisatie noemen is van oorsprong een taak, waarmee de ouders zijn belast. Ook al kunnen zij daarvoor de hulp inroepen van een 'catechiseermeester'. En natuurlijk is er niets op tegen wanneer daarvoor een beroep wordt gedaan op de dominee. Want het is waardevol wanneer jonge leden van de kerk ervaren dat de geloofsopvoeding thuis, op school en vanuit de kerk op één lijn ligt.

Over het catechetische handwerk, ook wanneer het hier genoemde onderscheid in rekening wordt gebracht, is heel veel te zeggen. In deze serie artikelen willen we aandacht vragen voor een paar bijzonder aspecten. Er wordt nogal eens geklaagd over het schrijnend gebrek aan kennis, waarmee de catechisanten dit onderwijs afsluiten. Op de kerkeraadsvergadering, waar het onderzoek van belijdeniscatechisanten plaatsvindt, vormt deze klacht een vast refrein. En sommigen denken ook te weten waar het

aan ligt: de jongelui hoeven tegenwoordig bijna niets meer uit het hoofd te leren. Ze kennen de catechismus niet meer. Die klacht treft ook de catecheet: blijkbaar besteedt hij of de methode die hij gebruikt daar te weinig aandacht aan.

Toch lijkt het me wijs over de oorzaak van dat gebrek aan kennis bescheiden te zijn. In de eerste plaats zou dat, tegen de achtergrond van het verleden, nog wel eens mee kunnen vallen. In de tweede plaats: welke methode een predikant ook gebruikt, de klacht is overal dezelfde!

De klacht moet overigens wel serieus genomen worden. Het is daarom de moeite waard samen na te denken over een methode, waarlangs geloofskennis beter kan worden gememoriseerd.

1.2. Moderne methoden

Welke methode de catecheten binnen ons kerkverband ook gebruiken, ik denk dat ze alle aan hun leerlingen de eis blijven stellen dat ze catechismus-antwoorden uit hun hoofd moeten kunnen opzeggen. Ook al zal de één daar zwaarder aan tillen dan de ander.

Hetzelfde beeld zien we in verschillende kerk'soorten' om ons heen. Het meest verwant zijn de Christelijke Gereformeerde en de Nederlands Gereformeerde Kerken. De daar gehanteerde methodes, voorzover in druk ver-

HOOFDARTIKEL

Overdracht van geloofskennis via de catechisatie

H. Folkers

UIT DE SCHRIFT

Getuige tegen wil en dank

B.C. Buitendijk

KERKELIJK LEVEN

Zending-92: Op Gods tijd en naar zijn Woord IV (slot)

C.J. Haak

KUNST

Rembrandt, Huygens, Van Thulden

J.M. de Jong

BUITENLANDSE KERKEN

Gemeentezang in buitenlandse kerkdiensten

O.J. Douma

Aix-impressie

Kees Smit

LITERATUUR

De eenzame personages van A. Alberts

Dirk Zwart

PERSSCHOUW

G.J. van Middelkoop

chenen, ruimen een flinke plaats in voor de Heidelbergse Catechismus en vragen ook om memorisatie van het geleerde."

Niet veel anders ligt het in de meer bevindelijke hoek van de 'gereformeerde gezindte': de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk. Over de laatste is veel informatie voorhanden dank zij een diepgaand onderzoek, dat door Van Driel en Kole is gepubliceerd onder de titel: *Bij-tijd5 leren geloven*.² In deze kring wordt wel de noodzaak gevoeld om de catechese op een modernere leest te schoeien, maar de praktijk blijkt moeilijk bij de sturen. En merkwaardigerwijze: ogenschijnlijk hebben ook de jeugdigen met die (traditionele) praktijk weinig moeite.

Een heel ander klimaat ademen de methoden, die uitgegeven worden door de Hervormde Raad voor de Catechese en de Gereformeerde Werkgroep voor de Catechese. Hierbij denk ik aan de zeer professionele 'Handleiding voor de catecheet', maar ook aan de methode 'Samenspel'.³ Opvallend is dat de Handleiding z'n uitgangspunt neemt in de stof, die ook centraal staat in de Heidelbergse Catechismus (geloof, gebod, gebed), terwijl de methode Samenspel vanuit een heel andere thematiek de zaak benadert. Maar beide laten wel het idee dat de catechisant teksten uit het hoofd moet leren varen. Daarvoor in de plaats wordt, al of niet systematisch, aan de catechisatiejongeren materiaal aangereikt, dat in de eerste plaats de bedoeling heeft om in te spelen op hun eigen geloofsbeleving. Ten diepste is het de bedoeling, voorzover ik er over oordelen kan, om in die beleving de motivatie te zoeken waaraan geloofsgroei gekoppeld kan worden via onderwijs. De catecheet is daarbij, samen met zijn methode, min of meer de mond (en het hart?) van waaruit het geloofsgetuigenis van de kerk wordt verklankt.⁴

Maar eigenlijk heeft zijn boodschap alleen maar effect wanneer er een innerlijke acceptatie bij de catechisant plaatsheeft. Als grote moeite in dat acceptatieproces wordt ervaren de leefwereld van de catechisant, die nauwelijks openstaat voor geloofssignalen.

Het is buitengewoon onverstandig publicaties uit deze hoek ongelezen te laten.' Ook al nemen we hun methodiek niet over, veel van de problemen die zij signaleren hij de geloofsoverdracht zijn namelijk ook de onze.

1.3 *Klassieke argumenten*

Dat kinderen op de catechisatie komen om iets te leren, zal duidelijk zijn. En leren betekent niet alleen dat je je houding leert bepalen, maar ook dat je kennis opdoet. Kennis die je natuurlijk wel concreet in praktijk moet brengen. In die zin wijkt het leerproces van de catechisatie niet af van dat van school. En daarom zal de catecheet, net als de leraar op school, eisen dat bepaalde onderdelen van de stof uit het hoofd gekend moeten worden. Toch moet de catecheet, naar het voorbeeld van die leraar, zich ook afvragen of je nu alle te behandelen stof afsluit met de eis: uit je hoofd leren. Soms is het op school ook al voldoende wanneer je het snapt! Met andere woorden: wanneer moet je eisen dat de leerstof gememoriseerd moet worden?

Op die vraag worden verschillende antwoorden gegeven. In de eerste plaats wordt een beroep op de geschiedenis gedaan. De catechismus is opgesteld met het doel om uit het hoofd geleerd te worden. Nu is dat waar. Maar is dat alleen voldoende reden om van kinderen vandaag te eisen dat ze de hele catechismus uit hun hoofd leren? Dan zal toch in ieder geval aangetoond moeten worden dat die historische bedoeling ook vandaag nog geldt.

Verder wordt gezegd: wat je uit je hoofd leert kun je beter onthouden. Ook dat is waar. Alleen blijkt in de praktijk: wat kinderen op de catechisatieles uit hun hoofd opzeggen, onthouden ze lang niet altijd. Zelfs de catecheten die repetities geven weten: na een paar maanden of een jaar zijn ze eigenlijk al die mooie formuleringen alweer kwijt. Of ze haspelen er zo in om dat de meest bizarre ketterijen ten beste worden gegeven.

Ook wordt gezegd dat de kinderen moeten leren om de taal van de kerk te spreken. Vooral in de strijd tegen dwaling is dat belangrijk. Ik geloof dat dat een belangrijk argument is. Het is goed wanneer je, bij het aanhoren van dwaalleer, direct merkt dat er een rood lampje gaat branden, simpel en alleen omdat je weet dat de belijdenis van de kerk anders spreekt. Maar ook nu wil ik die reden confronteren met de praktijk: er zijn maar heel weinig oudere catechisanten, die met de belijdenis in hun hoofd dwalingen kunnen weerleggen. En dat ligt lang niet altijd aan hun kennis. De formuleringen van de catechismus zelf zouden een adequaat gebruik ervan in de weerbarstige praktijk van alledag wel eens extra kunnen bemoeilijken. Sommigen zeggen nog: wat heb je veel aan die kennis, wanneer je je bijbeltje niet kunt raadplegen. Ook dat is waar. Wat kun je elkaar troosten met woorden, die je over

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DR. G.J. VAN MIDDELFKOOOP, PROF. DR. M.T. VOLDIC

OVERIGE REDACTIELEDEN

DR. R. H. BEEK, DR. B. LUITEN, DR. C.J. DE RUIJTER, PROF. DR. C. TRIMP, DR. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS

DR. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A. JOH. KISJES, DR. J. MESSELINK, DR. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie c. Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & L.F. Cointre B.V., Postrekening d06040 t.n.v.
De Reformatie e. Goes, Postbus 25, 4453 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 15,25 per halfjaar; studenten f 59,25 per jaar (binnenland).
Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES

Prijs f 0,45 per mm. Contractaneef op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

en weer herkent en weet toe te passen. Maar is het daarvoor nodig heel de catechismus te memoriseren?

1.4. *Confrontatie tussen 1.2. en 1.3*

Ik ben ervan overtuigd dat de catechese failliet gaat wanneer je, al of niet met behulp van een methode, met de jeugd alleen niaar spreekt uitgaande van geloofsveraringen. Sterker nog: de jongelui mogen verwachten van de kerk dat ze een ander meekrijgen in hun leven.

Onze jongeren weten al heel veel van de bijbel voor ze op de catechisatie komen. Soms, naar het schijnt, nog meer dan wanneer ze de catechisatie verlaten! Maar die aanwezige kennis mogen we op de catechisatie integreren met behulp van de belijdenis van de kerk tot een samenhangend geheel van geloofskennis. En daarvoor is grondige kennis van de catechismus noodzakelijk.

Alleen blijft het de vraag hoe de jeugd zich die kennis eigen moet maken.

1.5. *Doel van memoriseren*

De vraag naar de methode voor het leren hangt in sterke mate af van het doel dat je met je kennis nastreeft. Om die relatie tussen doel en methode goed in kaart te brengen wil ik wijzen op de centrale tekst voor de catechese: Deuteronomium 6 : 4-9.

Voor het belang van de zaak volgt het complete citaat:

Hoor, Israël: de HERE is onze God: de HERE is één?
Gij zult de HERE, uw God, liefhebben met geheel uw hart en in het geheel uw ziel en met geheel uw kracht.
Wat Ik u heden gebied, zal in uw hart zijn, **gij zult het in uw kinderen inprenten** en daarover spreken, wanneer **gij in uw huis zit** en wanneer **gij onderweg zijt**, wanneer **gij nederligt** en wanneer **gij opstaat**. Gij zult het ook tot een teken op uw hand binden en het zal u een voorhoofdsband tussen uw open zijn, en **gij zult ze schrijven** op de deurposten van uw huis en aan uw poorten.

Uit deze tekst wordt heel vaak dat ene, beslissende woord gelicht: **gij zult het in uw kinderen inprenten**. En via de klankassociatie, die dit woord oproept, wordt dan dadelijk geducht: je moet het er bij je kinderen instampen. Nu is het ongetwijfeld waar dat bepaalde, centrale geloofswaarheden onder de Israëlieten van de ene generatie mondeling zijn overgeleverd aan de andere. En dat op een manier dat de kinderen letterlijk het geloof van hun ouders kotideti reproduceren.

Maar die praktijk functioneerde wel binnen een duidelijk kader. Want het gaat er hier niet alleen maar om dat je de leer van de kerk uit je hoofd kunt opzeggen, maar dat je die leer je zo eigen maakt dat heel je leven erdoor wordt beheerst.

Letterlijk staat er dan ook niet: je moet het er bij je kinderen instampen. Nee, dat woord 'inprenten' betekent eigenlijk: herhalen, iets steeds maar weer zeggen. Het past veel meer bij het onderwerp van de volgende week: herhaling van de leerstof. Maar nu gaat het eerst om de vraag

waarom Israëlietische vaders van God de opdracht kregen om de centrale geloofswaarheden steeds maar weer te herhalen. Natuurlijk is het de bedoeling dat die woorden daardoor bij de kinderen blijven hangen. Maar als je het tekstverband leest, dan betekent het vooral dat de kinderen die woorden zo indrinken dat hun hele levenshouding erdoor wordt beïnvloed. Inprenten heeft daarom alles te maken met karaktervorming: de kennis van Gods woord moet je leven gaan tekeneren. En dat altijd en overal.

Maar wat is nu het inzicht van die richtlijn van Deuteronomium 6? Toelicht, dat de HERE dat onderwijs een plaats geeft in het praktische leven van elke dag. Het haakt aan dat leven aan. Het is ermee verweven. Ouders onderwijzen hun kinderen in de kennis en de dienst van de HERE aan de hand van wat ze in het dagelijks leven meemaken: wanneer je thuis bent of onderweg, wanneer je gaat slapen of opstaat.

Wanneer je nu die regel in het geloofsonderwijs van onze tijd wilt toepassen, stuit je direct op enorme problemen. Want de infrastructuur van ons dagelijks leven is totaal anders dan die van de Israëlieten. Wij leven in een geseculariseerde, godloze cultuur. In een samenleving waarin werk, gezin en onderwijs niet meer geïntegreerd zijn. Terwijl het geweldig moeilijk is om het geloof en het gebod van de HERE concreet handen en voeten te geven, zowel thuis als onderweg.

Maar dit mag duidelijk zijn: de geloofskennis heeft alleen maar effect wanneer we kans zien om de woorden en werken van God voor kinderen te vertalen en te herhalen in een taal, die aansluit bij de beleavingswereld van onze kinderen. Alleen in dat kader heeft herhalen zin. Want dan groeit er een levenshouding, die vrucht is van het onderwijs.

1.6. *Kern: het gememoriseerde moet een levenlang mee*

In het licht van het bovenstaande wil ik de conclusie trekken dat je, wanneer je van kinderen eist dat ze bepaalde delen van de kerkleer uit hun hoofd moeten leren, ook de sin daarvan moet kunnen aangeven.

Welnu, zin heeft het volgens mij alleen wanneer die uit het hoofd te leren geloofsinhouden functioneren (of gaan functioneren) in het geheel van de geloofspraktijk. Terwijl je dan ook jezelf de eis moet stellen dat het geleerde beklijft. Met andere woorden: de catechisant moet er een leven lang op kunnen teren.

Wie die eis stelt kan niet tevreden zijn met het opzeggen van een antwoord uit de catechismus een week nadat de zaak is uitgelgd. En ook niet wanneer na een paar weken een aantal jongelui nog een voldoende haalt bij een herhaling van de stof.

Nee, je zult je moeten afvragen welke onderdelen van de catechismus (en andere leerstof) van zodanig belang zijn dat ze, uit het hoofd geleerd, deel uit behoren te maken van je geestelijke bagage voor de rest van je leven. En voor die leerstof zul je dan ook een didactisch aanvaardbare methode moeten bedenken om ze er bij de kinderen 'in te prenten'.

6.1. *Leren van de Heidelbergse Catechismus vroeger en nu*

Het is terecht dat de catechismus geschreven is om te worden gememoriseerd. Dat blijkt zonneklaar uit de voorrede en het eerste gebruik in de kerken. En het ligt ook voor de hand.

In de tijd van de Reformatie moest de kennis van Gods Woord verbreid worden via mondelinge overlevering. De volwassen kerkgangers zijn waarschijnlijk niet meer in staat geweest om de catechismus uit hun hoofd te leren. Daarom werden er voor hen wekelijks catechismusdiensten gehouden. Maar in die diensten moesten de kinderen de vragen opzeggen, die zij op school en thuis hadden geleerd. Zoals zo vaak in zendingssituaties: de kinderen onderwijzen dan de ouders. Maar op het moment dat een nieuwe generatie vertrouwd is met de leer van de kerk, heeft zij de opdracht deze erfenis door te geven aan de volgende generatie: ouders onderwijzen hun kinderen.

Memorisatie was een vanzelfsprekende onderwijsvorm in een wereld van weinig boeken en schrijfmiddelen. Bovendien landde het onderwijs van de catechismus, naar de regel van Deuteronomium 6, midden in de concrete leefsituatie van die dagen. Het 'altijd maar door herhalen' kreeg het effect van een doorgaande reformatie van leer en leven onder het kerkvolk.

Maar wie vandaag eist dat catechisanten de catechismus uit het hoofd kunnen opzeggen, moet wel weten dat tijd en omstandigheden anders zijn.

Heel het leer- en opvoedingsproces ziet er anders uit dan in die dagen. Van een luistercultuur zijn we overgegaan naar een leescultuur. En die leescultuur maakt in snel tempo plaats voor een kijkcultuur. Wij leven ook niet meer in een tijd van kerkvervolging, of van felle strijd tegen Rome en de Wederdopers.

Dat wil niet zeggen dat de catechismus geen antwoord geeft op moderne levensvragen. Alleen, dan moet je de tekst van deze belijdenis wel toepassen op die vragen. En dat eist een geweldige vertaalslag, die alleen met goede, inethologische vakkennis mogelijk blijkt. Slechts via deze weg is het zinvol woorden uit de belijdenis uit het hoofd te laten leren. Immers, je moet er mee gewapend worden voor je taak in deze tijd.

1.7. *Methode voor memorisatie*

Natuurlijk heeft het best zin om een catechisant, om hem te dwingen een tekst in zich op te nemen, op te dragen die uit het hoofd te leren. Maar ik zou willen dat we het er met elkaar over eens zouden kunnen worden welke centrale geloofskennis echt noodzakelijk levenslang reproduceerbaar moet blijven. Daarvoor zou dan een verantwoorde methode bedacht moeten worden.

1.7.1. *Gedurende welke leeftijd*

Onderzoek heeft onlangs opnieuw uitgewezen dat een methode voor memorisatie het beste geent kan worden op kinderen van 10 tot 12 jaar. De leeftijdsfase dus, die voorafgaat aan de kerkelijke catechese. Deze kinderen

kunnen al veel bevatten, leren gemakkelijk en onthouden het daarna ook. Zeker wanneer de catechisatie op zo'n methode voort kan bouwen.

Alleen, wanneer we ons richten op deze leeftijd, moeten we wel bereid zijn de taal, waarin de leerstukken worden geformuleerd, er op een begrijpelijke wijze bij aan te passen.

1.7. *Welke leerstof*

Voor de inhoud van een dergelijke inmemorisatiemethode denk ik aan een viertal aandachtspunten.

In de eerste plaats kernteksten uit de bijbel.

Verder de centrale waarheden van het christelijke geloof.

Een pakket psalmen en geestelijke liederen.

Hoofdmomenten uit de kerkgeschiedenis.

Het zou mooi zijn wanneer die verschillende onderwerpen in onderlinge samenhang kunnen worden aangeboden. Maar altijd zo dat de kinderen minstens leren 'leren en schrijven'.

1.8. *Gemeenschappelijke geestelijke bagagekoffer*

Deze voorbereidende catechese op school zou onderdeel kunnen worden van een breder pakket. Waarmee we al beginnen in de kleutertijd. En dat voorzichtig wordt uitgebouwd op de catechisatie. Zonder tot doel te hebben dat iedereen hetzelfde weet (laat staan denkt) is het toch belangrijk dat een bepaald pakket geestelijke bagage bij allen aanwezig mag worden verondersteld.

H. Folkers

¹ Zie bijvoorbeeld de serie *Rondom de Bijbel*, uitgegeven bij Buijten & Schipperheijn.

² Drs. L. van Driel en drs. I.A. Koele, *Rij-tijd!*, leren geloven, verkenning van het educatief klimaat in een drietal gemeenten, Kampen 1987.

³ Handleiding voor de Catecheet, deel 1-3, Kampen/s-Gravenhage 1968-1980.

⁴ Samenspel, catechese-project, deel 1-12, Kampen 1979-1987.

⁵ Een duidelijke illustratie geeft het tekstenboekje 'Geloven, hoe bedoel je?', s-Gravenhage 1987.

⁶ Ontdekkend en instructief is in dit verband: prof. drs. K.A. Schippers e.a., 'Leren geloven' onder spanning, Kampen 1988.

GETUIGE TEGEN WIL EN DANK

(Mti. 14 : 66 vv)

Christus heeft zijn lijdén van te voren aangekondigd. De leerlingen wilden er niet aan dat hun Meester zou moeten lijden. Toen Hij zich toch liet overmeesteren, zijn ze van Hein weggevlucht. Niet zozeer omdat ze bang waren. Petrus heeft zijn moed bewezen. Hij sloeg erop las met zijn zwaard.

Nee, bang was Petrus niet.

Verbijsterd. Hoe kon het gebeuren, dat hun Meester zich zonder slag of stoot liet gevangen nemen. Petrus kon niet geloven dat dit de weg van Jezus moest zijn. Daar had hij zo zijn vragen over.

Zou het antwoord gegeven worden tijdens het verhoor van Jezus?

Petrus wil zien hoe afloopt. Hij heeft niet alle hoop opgegeven.

Tegenover de Farizeeën en hun Schriftgeleerden heeft Jezus altijd het laatste woord gehad. Zou Hij ook hier als overwinnaar te voorschijn komen uit deze woordenstrijd. Ze kunnen niet eens met een eensluidende aanklacht komen...

Dat wordt vrijspraak.

Petrus wilde zien hoe het zijn Meester zou vergaan. Getuige zijn van Zijn gezaghebbende spreken. Misschien zou hij ook kunnen ingrijpen. En alsnog de Here helpen. Hij kan niet helpen. Hij maakt zich alleen maar van zijn Heer los.

Jezus? Nooit van Gehoord.

Jezus? Niks mee te maken.

Jezus? God moge mij verdoemen als ik bij die Man hoor. Jezus wordt verlaten door alle mensen. Zijn vertrouwen laat Hem in de steek. Hij staat alleen. Hij lijdt alleen. Niemand wil met Hem mee op de lijdensweg. Daar zijn de mensen niet van gediend.

Petrus wil Hem niet echt kennen. Het aarzelende begin van loslating eindigt in een besliste ontkenning. Is dat, is dat mijn Meester? Dat is zijn vertwijfelde vraag. Hij schaamt zich voor zijn Verlosser. Hiervan wil hij geen getuige zijn.

De Here Jezus heeft zijn lijdén voorgezegd. Ze zouden een aanstoot aan Hein nemen. Ook de leerlingen zouden Hem niet als hun Verlosser willen volgen en als het erop zou komen. Petrus kwam er tegen in geweer. Ze zouden het voor Hem opnemen.

Wat er ook gebeurde. Hij zou zijn Heer terzijde staan. Door dik en dun Hem verdedigen. Zelfs toen – of moeten we zeggen: juist toen – Christus geprofeteerd had dat Pe-

trus hem zou verloochenen, hield de discipel voet bij stuk (Mar. 14 : 26-31).

Al zou hij moeten sterven met Jezus, hij zou geen ogenblik van Hem wijken. Hij trekt eerder het woord van Jezus in twijfel dan dat hij zijn eigen verzekering zal afzwakken.

We zien dus echt hoe diep de verloochening onze Heiland moet hebben getroffen, als we deze aankondiging ervan meewegen. Het draait niet om Petrus. Christus' lijdén staat centraal.

Het is dan ook niet allereerst uit lijfsbehoud dat Petrus de band met Christus ontkent. Dat komt wel mee, en dat wordt sterker, maar de uiteindelijke aanleiding tot de verloochening is dat Petrus niet van een lijdende verlosser afhankelijk wil zijn. Hij is geen angstaas.

Wel een beunhaas. Hij wenst zelf uit te maken langs welke weg verlossing komt.

Maar de weg naar de heerlijkheid voert door het lijdén heen.

Later heeft juist Petrus daarvan gewillig en dankbaar mogen getuigen. Als hij het evangelie van het lijdén bracht.

B.C. Buitendijk

Gereformeerde Kerk – Eindhoven

Ontdek ons mooie Brabant!

Tijdens de zomervakantie stelt de Kerkeraad gedurende 3 weken een woning ter beschikking aan een predikant die op de zondagen 26/7, 2/8 en 9/8 wil voorgaan in de morgendiensten.

Ook wanneer u al een vakantieverblijf besproken hebt in onze omgeving doen wij een vriendelijk beroep op u ons te willen helpen.

Voor inlichtingen:

A. Rietema-Wiersema

Tel. 040-838600

ZENDING-92:

OP GODS TIJD EN NAAR ZIJN WOORD IV (slot)

4.3 *Mogelijkheden*

Er zijn in de loop van het verhaal van vorige week al heel wat mogelijkheden voor zending *zo tussen* neus en lippen genoemd, we kunnen daarom kort die even op een rijtje zetten:

4.3.1 *Buitenland*

- Benadrukt moet worden dat er hij alle veranderingen voor gezorgd moet worden dat het bestaande werk in gemeente en zending doorgaat. Prediking, onderwijs, opening van onbewerkte gebieden, kerkewerk, instituering, kerkveihand, tucht en noem maar op. Maar, anders dan vroeger zal dit werk hoofdzakelijk door nationale krachten gebeuren. Als wij ons hier richten op andersoortig werk is dat persé niet in plaats van, maar in aansluiting hij dat bestaande werk.
- Werken in samenhang met, of zelfs in dienst van de nationale kerken. Dat zal m.n. het zendingswerk van de zusterkerken zijn. Via de ICRC (International Conference of Reformed Churches) moet daarom een goede 'lijst' met zendingsactiviteiten beschikbaar komen, die bijhoudt waar welke moeiten ontstaan. Tegelijkertijd mogen ze de zusterkerken onderling van elkaar vragen of het zendingswerk in bepaalde onontgonnen gebieden wel voldoende aandacht krijgt.
- Zendingen die uitgezonden worden i.v.m. theologische opleiding of het opzetten van kader- en opbouw-werk.
- Docenten op afstand (men valde niet over de tituluur): mensen die in Nederland wonen, ninar bezig zijn met lesvoorbereiding en literatuurvoorziening t.b.v. de buitenlandse theologische opleiding. Iemand die b.v. twee per jaar naar Indonesië reist.
- Deeltijd docenten, verbonden aan een soort 'mobiele cursus', zomercursussen of een Theologische Opleiding-aan-huis, TEE. Docenten die de 'studenten' (predikanten, evangelisten) opzoeken in hun eigen situatie en ter plekke een seminar op maat beleggen. Het werk dat momenteel door Fundament wordt gedaan kan gemakkelijk in dit kader geplaatst worden.
- 'Omgekeerde' opleiding: wanneer het evt. onmogelijk

is opleiding en cursussen te geven in het betreffende land, kunnen cursisten worden *uitgenodigd* om in een buurland of in Nederland die cursus te volgen. Denk aan het werk op Cyprus van de MERF (Middel-East Reformed Fellowship).

- * Dun moet wel gedacht worden aan korte, specifieke cursussen, die de cursist in eigen taal kunnen volgen. Zij hoeven niet eerst jarenlang aan Nederland te wennen, met het risico dat zij 'thuis' niet meer passen.
- * Dan moeten ook die predikanten opgeroepen mogen worden die de taal beheersen en de onderhavige problematiek begrijpen. Dat kan een beroep op bepaalde kerken betekenen om hun predikant tijdelijk t.b.v. het zendingswerk af te staan.
- * Nog een stap verder: zo'n 'omgekeerde' opleiding zou zich niet hoeven te concentreren op één land, maar zou een coördinatie-bureau moeten zijn die behoeften peilt en op grond daarvan seminars belegt. Hoe ver staan we dan nog af van een langgekoesterd plan om een soort Gereformeerd Missionair Toerustingscentrum op te zetten. Dat zou dan ook tegelijkertijd dienst kunnen doen als Gereformeerd Centrum voor Missionair Onderzoek.

Natuurlijk een weids plan, maar moet de zending niet juist met ietwat 'stoutmoedige en gedurfde plannen' komen? Afwijzen kan altijd nog. Immers, concreet, welke mogelijkheden biedt uitgerekend deze provincie? Waar zou zo'n instituut beter tot z'n recht komen dan op de Gelderse Veluwe! En dat nog wel in de buurt van de bibliotheek van Apeldoorn en de buitenlands georiënteerde universiteit van Wageningen? Me dunkt, van 'gaven' gesproken...

- Steun in diakonaal opzicht

Zonder van de hoofdweg van de zending af te dwalen, toch ook aandacht gevraagd voor het diakonale werk. Het hoort bij de zendingstaak om de ambten te institueren, ook het diakenambt, maar daarbij speelt ook vaak de verlegenheid parten welk werk nu specifiek door hen gedaan kan en moet worden. Doelgerichte hulpverlening op dat punt, naast het werk van De Verre Naaste en haar counterparts, is dringend nodig.

Dat moet niet gebuigen omdat we na zoveel jaar ook eindelijk bij de tijd komen en zondig 'zending met de daad' willen doen, maar omdat het een eigen onderdeel is van de toerusting van de kerk met het volledige instrumentarium van Gods Woord. Dat hierbij samenwerking met diakenen en DVN nadrukkelijk op het kerkelijk agendum komt, hoeft nicinand in 1992 te verbazen.

4.3.2 Binnenland

Omdat ik er vanuit ga dat het evangelisatie- en zendingswerk in Nederland inder bekend is en ieder daarin eigen mogelijkheden kent, hier alleen enkele overwegingen:

– Evangelieverkondiging in eigen omgeving

Het is bekend dat er in de belijdenissen, die barstensvol zitten met missionair vuur, weinig expliciete vermelding van de taak naar buiten te vinden valt. Een ervan is antwoord 86 van de Catechismus, waar staat dat we door onze wandel 'onze naaste voor Christus' moeten winnen. Misschien heeft de Catechismus in dat 'onze naaste' wel heel nauwkeurig de zwaarte van de hele missiologische taak verwoord en getaxerd. Juist dichtbij is het zo moeilijk en kan er zo'n stilte vallen...

– Hulp in genabuurde classis

We kennen de projecten in Rotterdam en Venlo, waaraan meerdere kerken zich verbonden hebben. Dat kan als stimulans werken voor evangelisatie in één van de grotere steden in de provincie. Het kan ook leiden tot hulpverlening door één classis aan het evangelisatiewerk in de genabuurde classis, b.v. classis Harderwijk in Amsterdam, gezien de banden via Almere.

– Welkom voor vreemdelingen

Naai het zich laat aanzien zal de onrust op veel plaatsen, denk b.v. aan de Oost-Europese landen niet snel verdwijnen. Dat betekent dat we de komende tijd nog heel wat buitenlanders, op zoek naar bestaanszekerheid, binnen onze grenzen zullen krijgen. M.n. die plaatsen waar de overheid opvang voor deze mensen organiseert moeten zich bezinnen hoe rif deze mensen kunnen benaderen, waarbij inzet met diakonale hulp niet uitgesloten moet worden. De initiatieven die onder ons op dit gebied begonnen zijn, verdienen de aandacht van de kerken en evangelisatie-commissies. Zij kunnen helpen ons bereid te maken, in andere tijden ook voor andere mensen duidelijk herkenbare christenen en kerken van Christus te zijn.

4.4 Steunverlening in zendingswerk

Om voor dit zendings- en evangelisatiewerk gereed te komen, is uiteraard een vergadering met Deputaten niet genoeg. Daarvan is ieder overtuigd. We merken in het dagelijkse leven telkens wees dat de bordjes worden verhangen en dat ook in Nederland de tijden veranderen. Christelijke kerk zijn is niet meer vanzelfsprekend en daar moeten we op alle fronten rekening mee houden. De Hcrc heeft de kerken in Nederland lange tijd een meer-

derheidspositie gegeven, waardoor op veel punten onze maatschappij een christelijk stempel kreeg dat nog te merken is. Al hangt het bestaan van de kerk daar uiteindelijk niet van af, we moeten dat stempel uiteraard wel zoveel mogelijk zien te behouden en daarvoor opknipen.

Maar tegelijk moeten we in alle nuchterheid, er terdege mee rekenen dat we een minderheid worden. Dat wij wat dat betreft ook meer naar een situatie toegroeien waarin zoveel kerken in andere landen altijd al geleefd hebben. En dan praat ik nog niet eens over situatie van onderdrukking of zelfs vervolging van de kerk. Er is overigens geen enkele aanwijzing in de bijbel die zegt dat in ons land zulke situaties nooit voor zullen komen. Daarom kunnen we juist nog veel leren van de zendings- en zusterkerken in het buitenland, die hierin meer ervaring hebben dan wij. Hoe richten zij hun kerkdiensten in, waarover preken zij, hoe spreken zij mensen en overheden aan, enz. De internationale contactoefening is óók voor ons bij de rijk kerk-zijn bepaald geen luxe.

Om nu zending en evangelisatie zo concreet mogelijk te steunen zou ik kort vier elementen naar voren willen halen:

4.4.1 Preken met een missionaire kleur

Het preekwerk is in de loop van de tijd gestempeld door het kerkzijn met al z'n moeiten en zorgen. Daardoor kan het gemakkelijk gebeuren dat we toch een bepaalde eenzijdigheid in de tekstkeuze plegen of mogelijk ook indragen in ons exegetisch bezigzijn, anders gezegd; de antennes kunnen iets teveel ingesteld raken op onze vragen en problemen. Maar ook voor het missionaire aspect moet ruimte en aandacht zijn. Wie met deze ogen de bijbel leest, komt volop aan z'n trekken. Wat dacht je anders, in het boek van zo'n God!

Als praktisch steuntje in de rug zou men bij elke Nieuwtestamentische preek eens een blik moeten slaan in het tekstregister van b.v. van Swigchems dissertatie* over de Missionaire kerk. Zijn manier van uitleggen kan helpen om te voorkomen dat je net wees over het missionaire aspect van de 'gewone' tekst heen zou lezen. Dat kan dan een houding worden, die de preken ten goede komt. Want we moeten niet nu ineens series preken krijgen aan de hand van 'de' (welke trouwens!) zendingsteksten. Dat zou een nieuwe eenzijdigheid worden die de zendings-taak niet dient.

Nee, door die anders gerichte aandacht zal elke preek een missionaire kleur krijgen, waardoor ook het gemeentelieven een missionaire glans zal gaan vertonen. Geen overspannen extra, maar een zaak die 'normaal' bij het kerkelijk leven hoort. Daarom is het natuurlijk niet alleen een kwestie van de preek, maar zo'n zelfde houding moet ook te vinden zijn in catechisatie, huisbezoek en andere kerkelijke activiteiten.

4.4.2 In elke eredienst aandacht voor 'buiten'

Eén van die meest belangrijkste 'activiteiten' van de kerk is haar eredienst. Daar klopt het hart van de kerk, daar ligt haar kracht, haar bron, haar alles. Dit is haar meest 'binnen', om zo te zeggen. Natuurlijk, want daar ontmoet ze haar God die haar tot leven riep en haar hier heil schenkt. In ons denken over zending en evangelisatie ligt daarom ook hier het startpunt. In die eredienst 'binnen' moet tegelijk de meeste aandacht voor 'buiten' zijn. Daar kwamen wij ook vandaan. Hier ligt het snijpunt, om zo te zeggen, van Gods werk op aarde.

De aandacht voor 'buiten' hoeft er echt niet met de haren bijgesleept te worden. Let maar eens op 1 Kor. 14 : 25. In de eredienst zullen de 'buiten'-mensen tot ontdekking komen dat God in ons midden is. Door gewoon psalmen te zingen: wat wordt daarin niet Gods lof verkondigd! En dat is juist het grote zendingsdoel. Maar ook in de gemeenschap, de gaven in de collecte, de bediening van de doop, de viering van het avondmaal. Wie niet vanuit de eredienst óver 'buiten' denkt, is beslist verkeerd bezig. Maar tegelijk, wie in de eredienst niet áán 'buiten' denkt, of 'buiten' niet ziet, komt ook niet goed uit. De kleur en de stijl van de eredienst weerspiegelt het missionaire karakter van de kerk. Dat is niet beperkt tot een hartelijk welkom aan mensen van 'buiten', direct bij de deur. Het betekent een veel bredere bezinning op de vormgeving, inhoud en niveau van de eredienst. Prof. van Bruggen heeft daarover op de Evangelisatiedag in Spakenburg 1989 zeer behartenswaardige dingen gezegd, waar alle kerken mee aan de gang kunnen.

4.4.3 Vast punt op de kerkelijke agenda's

Juist omdat de kerk een missionaire glans vertoont in haar karakter ligt het voor de hand dat zending en evangelisatie ook vast punt op haar vergaderingen wordt. Zowel van de kerkeraad als de meerdere vergaderingen. Uiteraard, weer niet om op te jagen, of om elkaars werk nog eens dunnetjes over te doen, maar om met elkaar er op toe te zien dat dit werk, deze gloed, niet afneemt of inzakt. Zoals op de Generale Synode van Hoogeveen in 1860 afgesproken kon worden dat de kerken ook hierover zouden rapporteren.

Om daarmee de kerken ook op te bouwen, blij te maken met Gods grote werken. Net zoals Paulus in Antiochië kon vertellen over de deur van het geloof die God voor de heidenen had geopend, Hand 14 : 28. Want laten we het hierover eens zijn: zending en evangelisatie doen we nooit voor ons verdriet! We doen het ook om daarmee opgetrokken te worden met Gods handelen in deze wereld. Dan mogen we grote dingen zien! En God, ónze en hun God, des te inniger lief hebben, des te vuriger prijzen, des te meer verwonderd danken. *Déze* 'cirkel' komt altijd rond, daar stáát God voor. **Halleluja!**

4.4.4 Gebedsvertrouwen om leiding door Woord en Geest

Dat brengt me ook tot een laatste onderdeel van de 'steun'. De zending kan niet zonder gebed. We *lazen* erover in Hand 13 hij de uitzending van Paulus en Barnabas, maar je kunt er de hele bijbel op naslaan. Gebed om wijsheid, kracht, inzicht, vooral ook vertrouwen. Wie zou er zonder kunnen, wie zou er zonder willen!

Een kerk die bidt, die schuilt bij God, (her)vindt haar sterkte weer bij God. Die vat meer moed, durf, vrijmoedigheid. Die heft het hoofd op en gaat, door Geest en Woord geleid, achter Christus aan! Mee met zijn overwinningsgang door deze wereld. Niet als trotse soldaten die het wel even zullen klaren. Maar als 'dat uitverkoren geslacht, het koninklijk priesterschap, de heilige natie, het kostbare sieraad van Gods liefde' dat niet anders *kán* doen dan 'Gods grote daden te verkondigen', omdat zij zelf allereerst getrokken werd uit het duister tot zijn wonderbaar licht, 1 Ptr. 2 : 9-10.

Slot

We bidden dat God de Deputaten van de PS Gelderland en de kerk en de kerkleden met zijn Geest, door het gebed, zal leiden om in 1992 zendingswerk te kiezen dat 'bij Gods tijd' en 'naar zijn Woord' is.

Naschrift

De toespraak in Apeldoorn was destijds in essentie gelijk, maar korter. Bij het achteraf op schrift stellen is echter de gelegenheid te baat genomen bepaalde onderdelen van de toen besproken schets breder uit te werken.

C.J. Haak

* D. van Swigchem, *Het missionaire karakter van de christelijke gemeente*, Kampen 1955

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

- 1 ex.: f 3,15
- 2 ex.: f 5,60
- 3 ex.: f 8,25
- 4 ex.: f 10,10
- 5 ex.: f 11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

**** Gereformeerde voorlichting? (1)**

Het *Nederlands Dagblad* van zaterdag 5 maart j.l. lijkt wel een trommelvuur op onze kerken geopend te hebben.

Op de voorpagina, waar toch het belangrijkste nieuws pleegt te staan, wordt het blad Kerk geciteerd, dat daarmee opeens een tienvoudige actie-radius krijgt. Zonder commentaar wordt daarin doorgegeven de mening van de heer Ton Bolland dat er in de Gereformeerde Kerken 'overduidelijk sprake is geweest van kerkisme'. Het blad is van mening dat 'de ware kerk het heeft afgelegd tegen de kleine oecumene'. De synode van Amersfoort-West en Hoogeveen worden beticht van Konsekuenzreiterei en zouden een stap te ver zijn gegaan. Bij mijn weten heeft de heer Bolland nooit een bezwaarschrift tegen het handelen van deze synoden ingediend, maar nu komt jaren later een dergelijke beschuldiging, op de voorpagina van het ND afgedrukt. Volgens dr. J. Meulink (Nederlands Gereformeerd) zijn de Gereformeerde Kerken fundamenteel veranderd en zitten op een heel ander spoor dan vroeger. Zonder commentaar wordt ook doorgegeven dat bij de redactie van het ND de gedachte heeft postgevat dat leden van het GPV binnenkort niet meer vrijgemaakt hoeven te zijn en voortaan naar kerkelijke eenheid van gereformeerde belijders moeten streven. Alsof de Gereformeerde Kerken zelf sinds de synode van Groningen 1946 dit niet gedaan hebben! Op de kerkpagina zou het 'gonzen' van berichten over samensprekingen met nederlands gereformeerden en christelijke gereformeerden. Dit laatste is niet alleen schromelijk overdreven, maar ligt wel in de lijn van de suggestie dat ook het ND meer 'de kleine oecumene' dan de ware kerk zoekt.

Er zijn andere tijden geweest. Toen stond het ND pal naast de Gereformeerde Kerken, juist ook in de bittere strijd van de jaren zestig, in trouw aan de ene eed. Dit lijkt veranderd te zijn, getuige ook het hinderlijk steeds maar weer spreken over de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Moeten de lezers, die voor het overgrote deel uit leden van deze kerken bestaan, steeds maar weer dit 'afstandelijk' spreken slikken? Ik ben er niet op tegen dat bij tijd en wijle tussen haakjes de aanduiding vrijgemaakt wordt gebruikt. Maar het moet niet schering en inslag worden.

**** Gereformeerde voorlichting? (2)**

Ook wat de hoofdredacteur, drs. J.P. de Vries, in hetzelfde blad in zijn commentaar over het vrouwenkiesrecht schrijft, kan mijn inziens niet door de beugel. Hij noemt het discriminatie dat de vrouwen worden uitgesloten van het recht tot uitbrengen van haar stem bij de verkiezing van ambtsdragers. Ja, hij brengt zelfs de zogenaamde anti-discriminatie-wetgeving daarbij in geding. Volgens hem valt de kerk wel niet onder deze wetgeving, maar de Gereformeerde Kerken zouden zich wel aan discriminatie schuldig maken. Nog sterker: de hoofdredacteur schrijft: 'We moeten dan ronduit stellen dat de kerk op dit punt in zonde leeft'.

Dat is geen geringe zaak! De Gereformeerde Kerken zouden dus sinds de 17e eeuw in zonde hebben geleefd. En ze zouden in deze zonde volharden tot in deze eeuw.

Nu kunnen de lezers weten dat ik zelf een overtuigd voorstander ben van het actief kiesrecht voor de vrouw. Maar wat hier wordt geponeerd is me toch te kras. Onlangs schreef prof. dr. A. Troost in *Opbouw* dat de gegevens die de Schrift over het vrouwenkiesrecht biedt blijkbaar niet zo duidelijk zijn dat men elkaar met theologische en exegetische argumenten kan overtuigen. Maar zonder enig exe-

getisch argument worden door het ND de Gereformeerde Kerken van zonde in dezen beticht.

**** Gereformeerde voorlichting? (3)**

Op **dezelfde** zaterdag plaatste het ND in De Variant een artikel van ds. A. van der Sloot over het toelatingsbeleid van de gereformeerde organisaties. Hij roept de Gereformeerde Kerken op tot zelfkritiek. Ook zijn artikel wemelt van het hinderlijke Geref. Kerken (vrijgem.) Hij is van mening dat sinds de synode van Heemse 1984-1985 er een verandering in het klimaat van deze kerken is gekomen en dat de kerken minstens hadden moeten uitspreken, het te betreuren dat een dergelijk (verkeerd) klimaat was ontstaan. Nu zouden de Gereformeerde Kerken eindelijk tot de conclusie zijn gekomen dat er ook gelovigen buiten haar bestaan. Maar ds. Van der Sloot vergist zich. Het ging in Heemse niet om een bepaalde uitspraak inzake gelovigen buiten de kerk, maar om de veroordeling van het gevoel van ds. J. Hoorn. Nooit is namelijk door de Gereformeerde Kerken ontkend dat er gelovigen buiten de kerk kunnen leven. Al in 1946 richtte de synode zich tot 'alle Gereformeerde Belijders van de Christus in Nederland'.

Maar de gekozen opstelling is duidelijk. Tot drie maal toe wordt in één nummer van het ND aan de lezers de suggestie gedaan dat de Gereformeerde Kerken **bezig** zijn van koers te veranderen, en zo niet, dat dit maar snel moet gebeuren. En dat zonder enige klemmende argumentatie. Ja zelfs met beschuldigingen van discriminatie die voor de wet schuldig stelt en met het verwijt van zonde.

**** Gereformeerde voorlichting? (4)**

Al eerder heeft het ND (27 febr. '92) het nodig gevonden een scriptie te publiceren met foto en al over de 'kwestie ds. A. van der Ziel', die mede leidde tot het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken. Nu worden er duizenden scripties in Nederland geschreven. Waarom vinden men het van belang, juist deze scriptie zo uitvoerig weer te geven?

Wel, de veroordeling van ds. Van der Ziel door kerkeraad en kerkelijke vergaderingen komt bij de schrijfster van deze scriptie 'als een futiliteit' over. Wat deze predikant deed was volgens haar wel miserabel, maar niet censurabel. En daarmee worden dan tal van uitspraken van kerkelijke vergadering van nul en generlei waarde geacht.

Zonder enig commentaar geeft het ND dit alles door. Vooral de gedachte dat deze zaak werd aangegrepen om van anderen 'een beslissing ten aanzien van het kerkbegrip af te dwingen', speelt een centrale rol in de veroordeling van het handelen van de Gereformeerde Kerken, die deze scriptie geeft. Hoe voos deze gedachte is heb ik aangetoond in mijn brochure *De Vrijmaking in het vuur* over het ontstaan van de Nederlands Gereformeerde Kerken, te bestellen bij de uitgever van ons blad.

Maar opnieuw is onze vraag: Wat wil het ND toch? Pal naast de Gereformeerde Kerken staan of doortocht bieden aan de 'kleine oecumene'? Laat men weten dat men tal van gereformeerde lezers en belijders van zich vreemdtd en als gereformeerd dagblad steeds meer ongehoordwaardig wordt.

W.G. de Vries

REMBRANDT, HUYGENS, VAN THULDEN

De beeldende kunst stond deze winter heel sterk in het teken van de barok. Een groot aantal tentoonstellingen schonk aandacht oen het werk van Rembrandt, zijn leermeesters, zijn collega's, leerlingen en navolgers. Daarnaast was er een expositie over één van Rembrandts tijdgenoten, een precieze leeftijdsgenoot nog wel: Theodoor van Thulden (1606-1669).

Opvallend in de beschrijvingen van leven en werk van een aantal van die kunstenaars is het steeds weer opduiken van de naam van Constantijn Huygens.

Dichter-diplomaat-staatsman

Huygens (1596-1687) staat bekend als wellicht de grootste calvinistische dichter uit het 17e-eeuwse Holland. Hij was een zeer geleerd man, kende z'n talen (waaronder

Jan Lievens, portret van Constantijn Huygens, 1628-29.

Latijn en Grieks) en war, op vele gebieden thuis. Een groot gedeelte van zijn leven was hij in dienst van het Huis van Oranje, waarbij het jarenlange secretariaat van prins Frederik Hendrik hem tot een belangrijk man in staatszaken maakte. Hij volgde de prins op vele veldtochten, maakte diplomatieke reizen door Europa en leerde zo veel belangrijke en hooggeplaatste dames en heren kennen. Ook verving Huygens officieel prins Willem III en diens grootmoeder en voogdes Amalia van Solms (de weduwe van Frederik Hendrik), toen hij na langdurige onderhandelingen met koning Lodewijk XIV, op grootse wijze zijn intocht deed in Orange, dat jarenlang door troepen van de Franse vorst was bezet gehouden.

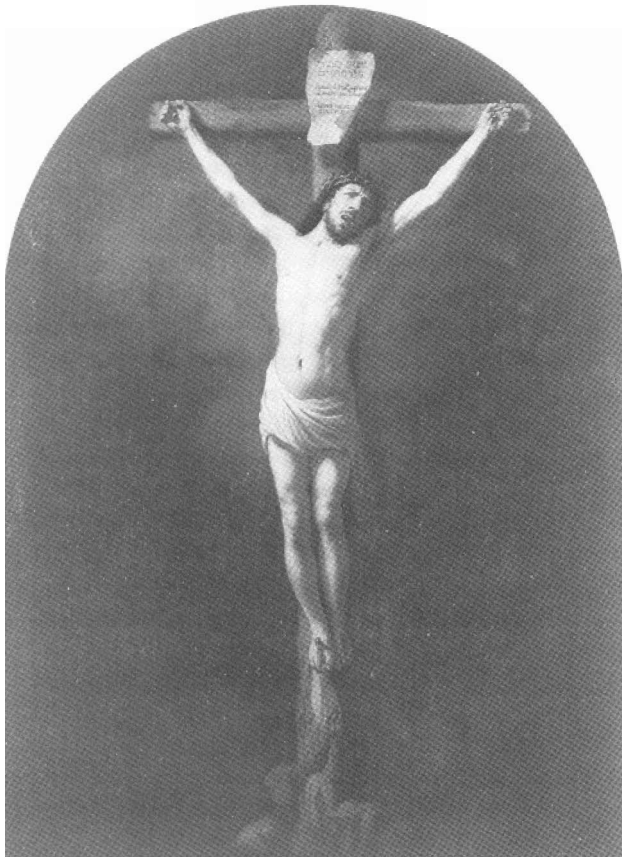
Huygens onderhield een levendige en uitgebreide correspondentie met vele heren en vromen uit zijn tijd zoals dichters, musici, geleerden en vorsten. Hij was zeer sociaal bewogen en probeerde iedereen waar mogelijk te helpen. Zo verzorgde hij nogal wat reispassen voor vrienden en kennissen.

Artiest-criticus-kunstmakelaar

Op andere artistieke terreinen was Constantijn Huygens eveneens begaafd. Hij was een uitstekend luitspeler, componeerde psalmen, aria's, instrumentale muziek. In 1647 verscheen te Parijs zijn bekende *Pathodia Sacra et Profana occupati* (gewijde en wereldlijke liederen van iemand die het druk heeft). Enkele jaren daarvoor had hij al van zich doen horen toen hij zich mengde in de kwestie van het gebruik van orgels in de kerk met zijn boekje *Gebruick of Ongebruick van 't Orgel inde Kercken der Vereenighde Nederlanden*, verschenen op 15 februari 1641 bij Elsevier te Leiden. Tevens introduceerde hij het werk van de Duitse componist en organist Johann Jacob Froberger in de Nederlanden.

Vanaf 1634 houdt Huygens zich bezig met het zelf ontwerpen en uitvoeren van zijn nieuwe Haagse onderkomen, vlak naast het eveneens in aanbouw zijnde pand voor Johnn Maurits van Nassau (thans Museum 'Het Mauritshuis'). Hiervoor bestudeerde Huygens zelfs het theoretische handboek van de Romeinse bouwkundige Vitruvius. Daarnaast consulteerde hij zijn tijdgenoten Jacob van Campen (die later het Paleis op de Dam in Amsterdam zou ontwerpen) en Pieter Post, mede in verband met het ontwerp voor zijn buitenverblijf 'Hofwyck'.

Ook beeldend was Huygens begaafd. In zijn jeugd leerde hij goed tekenen. Beroemd is zijn beschrijving van het werk en de persoon van de jonge Rembrandt, samen met diens vriend en collega Jan Lievens, als 'een jong en edel schildersduo'. Daarnaast beschreef hij een groot aantal

Rembrandt, Christus aan het kruis, 1631

andere schilders uit die tijd in kritische zin. Als toppunt van schilderkunstig kunnen beschouwde hij de grote Antwerpenaar Peter Paul Rubens.

Daarnaast had Constantijn Huygens een grote staat van dienst als kunstmakelaar. Als geen ander heeft hij zich ingespannen om kunstenaars te promoten. Hij adviseerde Frederik Hendrik en later Amalia van Solms bij het plaatsen van allerhande kiinsiopdrachten.

Christen-'uomo universale'

Huygens kwam uit een gereformeerd gezin. De opvoeding die hij kreeg was bijzonder breed, maar ging niet ten knite van zijn christelijke geloof. Hij was geen felle calvinist en onderhield goede contacten met remonstranten, dopers en katholieken. Hij schaamde zich niet om voor zijn eigen opvatting uit te komen en bestreed wanneer het hem nodig leek de zijns inziens foute kerkkeus van anderen.

Gezien zijn enorme kennis op velerlei terrein kan hij met recht een groot humanist genoemd worden. Hij was een late 'uomo universale', een renaissance-geleerde en -kunstenaar die van alle markteit thuis was.

Voor de cultuurhistoricus die Huygens bestudeert, is het dan interessant om na te gaan hoe humanisme en calvinisme zich bij Huygens tot elkaar verhouden. Is uit zijn dichtwerken, maar ook uit zijn muziek, uit de artistieke contacten die hij onderhield en de kunstenaars die hij op-

drachten verschaft, iets te halen wat inzicht geeft in zijn artistieke opvattingen in relatie tot zijn lid-zijn van de Gereformeerde Kerk? Dat zou zelfs nog van belang kunnen zijn voor het formuleren van richtlijnen aan christen en kunstenaars in onze tijd.

Geen tegenstelling?

H.A. Holinan schreef kortgeleden in *Transparant*, het tijdschrift van de Vereniging van Chriiteti-Historici, enkele opmerkingen over die culturele visie van Huygens: 'Groot is zijn interesse voor het culturele leven. Hij bezat een uitstekende kennis van de schilderkunst, schreef daar met gezag over en was beslist niet eenzijdig te noemen. Zijn waardering voor de barok-schilder Rubens kwam niet in mindering op zijn belangstelling voor Rembrandt. Hij wist deze zelfs enige opdrachten te verlenen. Het ging hier om twee tegengestelde stromingen in de kunst: Rubens vertegenwoordigt de Barok, de Kerk en het Hof. Rembrandt de burgerlijke kunst van de Noordelijke Nederlanden. Huygens was niet louter passief in zijn kunstzinnige 'belangstelling. Hij dichtte zelf bijzonder veel en heeft vele muziekwerken gecomponeerd, waarvan er helaas heel wat verloren zijn geraakt' (1e jrg., nr. 2: blz. 14).

Theodoor van Thulden, Allegorie op het huwelijk, ca. 1652.

Dit schilderij, dat al in 1811 in het Trippenhuis in Amsterdam hing, heeft op de sokkel waarop de luitspelende vrouw haar voet zet (rechts) de tekst: Zo goed als harmonie klinkt op de luit, zo goed kroont harmonie het huwelijk.

De vraag kan gesteld worden of Huygens echt 'niet eenzijdig' was op het terrein van de schilderkunst. Ik denk dat er allerlei aanwijzingen te vinden zijn, waaruit blijkt dat de culturele visie van Huygens aanzienlijk gecompliceerder is dan Hofman in het citaat hierboven suggereert, en dat er wellicht geen sprake is van een evenwicht in Huygens keuze voor kunst uit rooms-vorstelijke of protestants-burgerlijke kringen.

Rubens, Rembrandt en Lievens

Huygens was gek op Rubens. Hij correspondeerde met hem over het 'classicisme' in de kunst. In zijn autobiografie schreef hij lovende woorden over deze schilder: 'een van de zeven wereldwonderen [...] de vorst, de Apelles onder de schilders' (Apelles was de beroemdste schilder uit de Griekse Oudheid). Geen enkel woord van kritiek kwam er uit Huygens' pen. Dat was wel zo, even verderop in zijn autobiografie, wat betreft de jonge Leidse schilders Jan Lievens en Rembrandt van Rijn. Hij prees hun talent, bij Lievens vooral de grootsheid en gewaagdheid van vorm en bij Rembrandt de levendigheid en de trefzekerheid van emoties. Maar hij had tegen ze dat ze geen tour naar Italië wilden maken om zich te laten leren door de grote meesters Michelangelo en Rafaël. (Overigens, Rubens had ook acht jaar in Italië gezeten.) Ondanks zijn kritiek heeft Huygens de beide schilders wel opdrachten van het prinselijke hof bezorgd. Zelf liet hij zich door Lievens al in 1627 portretteren.

Enkele jaren later kreeg Rembrandt van het hof in Den Haag de opdracht een passie-serie te schilderen. Waarschijnlijk won hij die opdracht na een wedstrijd met Lie-

vens. Ze schilderden namelijk allebei een gekruisigde Christus, geïnspireerd op Rubens. Het is de vraag in hoeverre Huygens een rol daarin heeft gespeeld. In 1633 is zijn liefde voor Rembrandt danig bekoeld: Over het portret dat Rembrandt toen maakte van de schilder Jacques de Gheyn had hij weinig goede woorden over.

Jaren later zien we hoe Huygens prinses Amalia van Solms adviseert over de decoratie van Paleis Huis ten Bosch. Aanvankelijk bedoeld als buitenverblijf voor de prinses, werd het – na de dood van Frederik Hendrik in 1647 – door haar bestemd als monument voor haar overleden man. De Oranjezaal kreeg een koepel en de schilderijen moesten Frederik Hendrik verheerlijken. Huygens liet een groot aantal schilders uit de Noordelijke én de Zuidelijke Nederlanden aanrukken. Opvallend daarbij was dat twee Zuidnederlandse schilders, Jacob Jordaens en Theodoor van Thulden, de belangrijkste opdrachten kregen. Onder de Noordnederlanders komen we de namen tegen van Gerard van Honthorst (die Rembrandt en Lievens beïnvloedde in de tijd dat Huygens ze 'ontdekte') en Jan Lievens zelf, die na omzwervingen te Londen en Antwerpen (waar hij, net zoals Rembrandt in Amsterdam, failliet ging), in Amsterdam was neergestreken. Rembrandt kreeg geen uitnodiging, terwijl hij toch het jaar daarvoor aan Frederik Hendrik (na jaren geen opdrachten van het hof te hebben gehad) nog een 'geboorte en besnijdenisse Christi' had geleverd.

Theodoor van Thulden

Het is opvallend hoe een figuur als Theodoor van Thulden, een leeftijdgenoot van Rembrandt, hier naar voren

Theodoor van Thulden, *Allegorie op Den Bosch en prins Willem III*, ca. 1666.

koint. Van deze uit Brabant afkomstige kunstenaar werd onlangs een grote collectie schilderijen en tekeningen tentoongesteld in het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch.

Theodoor van Thulden werd in 1606 te 's-Hertogenbosch geboren. Den Bosch behoorde toen nog niet tot de Noordelijke Nederlanden. Hij kreeg uiteraard een rooms-katholieke opvoeding en zou zijn hele leven een trouw lid van die kerk blijven. Hij volgde een opleiding tot schilder in Antwerpen bij Abraham Blyetberch, maar werd zeer sterk door Rubens beïnvloed. In 1634 en '35 werkte hij nauw met deze kunstenaar samen bij de uitvoering van de triomfbogen en decoraties voor de plechtige intrede van de nieuwe Spaanse gouverneur Don Ferdinand te Antwerpen. Later zou hij een boek met prenten naar die gebeurtenis verzorgen. Hij leverde religieuze schilderijen voor kerken in Parijs en Madrid, in die laatste stad naar ontwerp van Rubens.

Ook hij raakte in financiële problemen en besloot in mei 1643 Antwerpen te verlaten en een paspoort 'voor het gebied van de viland' aan te vragen. Vanaf 1644 woonde hij te Oirschot en begon de opdrachten uit zijn geboortestad Den Bosch binnen te stromen. In 1646 schilderde hij vier prachtige allegorieën voor het Bossche stadhuis. Het jaar daarop leverde hij werk aan de kerk van de Trinitariers in Parijs. Wellicht dat in deze tijd Huygens werk van Van Thulden gezien heeft of hem zelfs in Den Bosch heeft bezocht. In ieder geval kreeg de schilder in 1647 de vererende opdracht om een belangrijk deel van de decoratie van de Oranjezaal in Paleis Huis ten Bosch te verzorgen. In de jaren die daarop volgden maakte Van Thulden veel tekeningen voor het hof in Den Haag. Zo schilderde hij tenminste tien werken voor de paleizen Noordeinde en Honselaarsdijk, die helaas niet bewaard zijn gebleven. Wel zijn er van hem een aantal tekeningen en schetsen met allegorische scènes rond Willem III en Amalia van Solms. Daarnaast maakte hij in zijn laatste levensjaren nog vensters voor de kathedraal in Brussel en schilderijen voor de calvinistische keurvorst van Brandenburg. In 1669 overleed hij te Den Bosch.

Huygens moet nog steeds gek zijn geweest van Rubens, dat hij onder andere Van Thulden naar Den Haag liet komen. Wellicht heeft ook het feit dat Den Bosch al deel van de Noordelijke Nederlanden uitmaakte, een rol gespeeld bij die keuze. Huygens kende overigens familie van Van Thulden. En was Huygens zelf geen volbloed Brabander, geboren uit een Bredanaar en een Antwerpse? Zou dat wellicht de reden zijn geweest dat Huygens altijd vol lof is geweest over Rubens, of speelde het 'classicisme' en de 'leidende rol van Italië' de hoofdrol in Huygens' beeldend-artistieke keuzes?

Conclusie

Het lijkt erop dat Huygens' keuze voor bepaalde beeldende kunstenaars zeker niet evenwichtig is geweest. Hij had zo zijn voorkeuren, waardoor die ook bepaald mogen zijn. Voorlopig is het te vroeg om Huygens een al te

voornaam plaats te geven in de christelijke geschiedschrijving van de beeldende kunst in de 17e eeuw. Gelukkig is er nog studietijd genoeg voordat het Huygensjaar 1996 aanbreekt.

J.M. de Jong

N.a.v.: Alain Roy (red.), *Theodoor van Thulden, een Zuidnederlandse barokschilder*, uitg. Waanders, Zwolle 1991, i.s.m. Noordbrabants Museum te Den Bosch en Les Musées de la Ville de Strasbourg, 304 blz., rijk geïll., prijs f 60,-.

Zojuist verscheen:

HANDBOEK 1992 ten dienste van de Gereformeerde Kerken

(redactie: dr. W.G. de Vries)

- * NIEUW: register op verenigingen etc.
- * NIEUW: de rubriek 'Buitenland' overzichtelijker en meer compleet
- * statistiek en 'grensverkeer'
- * Jaaroverzicht: herdenking 1892, *Reformanda*, de Bond van Gereformeerde Bijbelstudieverenigingen, tien jaar De Wegwijzer, Gereformeerd Zorgcentrum en nog veel meer.

Pocket, 384 pag., f 16.95

Vraag er naar
bij uw boekhandelaar!

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25 4460 AA GOES
tel. 01100 15591

GEMEENTEZANG IN BUITENLANDSE KERKDIENTEN

Het is erg interessant om te horen hoe er in verschillende gereformeerde kerken over de hele wereld tijdens de erediensten gezongen wordt. Het meest vertrouwd voor de Gereformeerde Kerken in Nederland zijn uiteraard de kerkdiensten van zusterkerken, die ontstaan zijn uit emigratie naar Canada, Australië en Zuid-Afrika.

Voorzanger

Wie echter een kerkdienst in een Free Church in Schotland meemaakt, kan het verschillend treffen. De dienst kan in de Engelse taal worden gehouden. Er worden echter ook diensten in het Gaelic gehouden, waar een niei ingewijde niets uit meeneemt.

Maar ook de gemeentezang kan verschillend zijn. Niet op het punt van wat men zingt. Dat zijn alleen maar Psalmen. Ook niet wat de begeleiding betreft. Een orgel of ander muziekinstrument wordt geoordeeld te behoren bij de oud-testamentische bedeling. Maar wel wat de wijzen betref. In Stornoway op Harris and Lewis golft de gemeente op onnavolgbare wijze achter de precentor, de voorzanger, aan. In Engelse kerkdiensten worden de Psalmen gezongen op hymn-wijzen. Voor één en dezelfde Psalm kan de ene predikant deze 'tune', de andere die uitkiezen.

Maar welke variatie men ook in de liturgie kan meemaken, de Free Church houdt niet van experimenteren.

Analphabeten

De Gereformeerde Kerken in Nederland hebben ook zusterkerken op Oost-Sumba. De gemeentezang daar heeft als eigenaardige herkomstigheid dat in veel gevallen rekening moet worden gehouden met analphabeten. Tegen het einde van elke gezongen regel maakt de voorzanger daarom in snel tempo bekend wat er in de volgende regel gezongen zal worden.

Ook daar, evenals in Schotland, geen Geneefse wijzen, maar melodieën, die de westerse behoorden bij elke regel in het onzekere laten over de afloop. Waar nog bij komt, dat ook het ritme hem toinal vreemd is.

Zo zingt iedereen 'op zijne wijs'.

Welke wijs?

Kunnen we in de kerk zeggen: het gaat maar om de woorden, de wijs doet er niet toe? Geneefse wijzen, inheemse wijzen, eigentijdse wijzen, 'pop'wijzen..., maakt dat allemaal zoveel verschil?

Vaak legt men de nadruk op de woorden. Als die maar gereformeerd zijn dan doet de rest er niet toe.

Nu weet iedereen, dat alles er toe doet. En mocht niet iedereen het weten, dan weten de gereformeerde kerken in Japan het in elk geval wel. Zij hebben een commissie ingesteld om te komen tot Japanse berijmingen op de Geneefse wijzen. Prof. Kamphuis heeft er in De Reformatie van 26 oktober 1991 al op gewezen. Men vindt nl. dat de inheemse wijzen te veel aan het japanse toneel vastzitten. Ook de hymn-wijzen heeft men afgekeurd. Die zijn te 'westers'. Maar men is weg van de wijzen die wij vanuit de zestiende eeuw meegekregen hebben uit Straatsburg en Genève.

Heimwee

Bij hymn-wijzen kan men in kerkdiensten over de hele wereld tegenkomen. In Korea, in Schotland en Ierland en uiteraard in Engeland en Amerika. Ze zijn door zendelingen van het westelijk halfrond naar het Oosten geëxporteerd.

In de Presbyterian Church in Korea, zusterkerk van de Gereformeerde Kerken in Nederland, kun je, evenals in andere presbyteriaanse kerken, The Old Hundred (wijze Psalm 134) tegenkomen. Maar verder heeft de gemeentezang de signatuur van de kerken, die zending in Korea hebben gedreven. Veelal Amerikaanse kerken. Een signatuur inclusief kerkkoor.

Nu is het interessant het oordeel te horen van hen, die jarenlang de erediensten in Nederland hebben meegemaakt en nu de zondagen weer in Korea vieren. Het is daarbij opvallend dat ze hun heimwee naar de Nederlandse erediensten niet verbergen. Ze hebben moeite met de kerkkoren. Eén van hen zei het zo: 'Als het koor zingt, zie ik de dominee naar de dirigent kijken en naar het koor en dan denk je: hoe moet hij zich nu voelen? Wordt hij nu toegezoegen!'

En wat denkt de gemeente van die koorzang? Zij zal daar aan gewend zijn. Zij is er zelfs aan gewend dat het koor van 's morgens (want er zijn kerken die meerdere koren hebben) beter is omdat de 'hoofd'-predikant voorgaat dan het koor van 's middags als een 'lagererangs'-predikant voorgaat. Want dat komt ook nog voor: men kent hoofd- en hulp-predikers.

Maar nu even het oordeel van de gemeenteleden buiten beschouwing gelaten, zij, die in Nederland geweest zijn, hebben de wereld gezien van een volk, dat opstaat om

zijn God te loven. Dat volk kent geen specialisten, die mogen zingen, terwijl de gemeente *zwijgt*. Maar moeder en dochter, grootvader en kleinzoon, allemaal doen ze mee in het biddend en het belijdend loven van de Here. In de Gereformeerde Kerken mag iedereen altijd *meezingen*!

De volwassen kerk

In gereformeerde kerken in Korea en in Taiwan, kun je nog iets anders tegenkomen. **Wij** hebben het in een avonddienst *meegemaakt*, dat de voorganger bij het (onder pianobegeleiding) zingen van liet laatste lied zelf in-zette met handgeklap. Hij had trouwen tijdens liet zingen van de andere liederen de vaart er al in gehouden doos met zijn vuist op de kansel de maat te slaan.

Dit alles kwam echter niet belachelijk over. Se kon het best aanhoren als een uiting van kinderlijke overtuiging.

Alleen, – daar kwam weer her bezwaar van onze geëerde gastheer en zijn vrouw – zij hadden zich in Nederland opgenomen gevoeld in de 'volwassen' kerk van de nieuw-testamentische bedeling.

Het handgeklap is eigen aan de oudtestamentische eredienst. In het Nieuwe Testament komen we dat niet meer tegen.

Men leert kleine kinderen de maat niet handgeklap. Wat ze zingen verstaan ze vaak nog niet. Dat komt later wel. Als ze volwassen zijn.

In de volwassen kerk laat je het zingen van het hart echter niet overstemmen door het klappen met de handen. We moeten niet terug naar de 'eerste beginselen', zoals we dat in zendingsgemeenten en in 'jonge kerken' nog wel tegenkomen.

O.J. Douma

BUITENLANDSE KERKEN

AIX-IMPRESSIE

Collegeweek in Aix

Het is stil op de Faculteit. De studenten theologie zijn vertrokken. Februari is hun stage-maand. Ze zwermen uit over de Franstalige wereld. België, Frankrijk, Zwitserland. Een enkeling heeft genoeg van het Frans en reist af naar Londen. Een ander zoekt het warmer en belandt in Tunesië. Op stag, op avontuur. Sommige studenten inet een programma dat per uur is gepland! En dat vier weken lang is. De stages zijn rijk gevarieerd: evangelisatiecampagnes, gevangeniswerk, psychiatrische inrichtingen, 's zondags actief meedraaien in de eredienst. Ik word bijna een beetje jaloers, in de goede zin van het woord. Gek eigenlijk. Ik zit immers zelf in 'den vreetndc'? Toch zou ik best een maand zo'n stage willen meemaken. Ze hebben een heel eigen karakter.

In verband met de stages zijn er in februari geen colleges voor de licence (1e t/m 3e jaar). Het eerste semester is afgelopen. Na een evaluatie van de stages, in de eerste week van maart a.s. D.V., begint het tweede semester.

In de laatste collegeweek voor de stageperiode heb ik college gelopen met de licence. Een interessante ervaring. Maandag heb ik met het eerste jaar de colleges dogmatiek gevolgd met prof. P. Wells. Ik viel met m'n neus in de boter. Wells begon met de behandeling van de Westminster Confessie. De onderwerpen 'de Heilige Schrift' en 'Gods eeuwig besluit' kwamen aan de orde. Deze colleges van Wells vallen heel goed. Ik hoop ze het komende semester te blijven volgen. Helaas moesten we deze keer stoppen bij hoofdstuk 3, paragraaf 2. We zullen een maand moeten wachten op de bespreking van het vervolg, met onder andere predestinatie en preordinatie.

Het was een goede ervaring om ook ds. M. Johner eens mee te maken tijdens zijn college. Hij geeft dinsdags ethiek aan het 2e/3e jaar. Johner beheerst het Nederlands en heeft dus wel bronnenmateriaal voorhanden! Thema van zijn colleges is momenteel 'christendom en sexualiteit'.

Woensdag geen colleges. We hebben een thema-nchteiid over stadsevangolisatie. Twee gastdocenten geven les aan alle licence-studenten.

De eerste gastdocent was Ray Bakke van het 'Northern Baptist Seminary' te Chicago. Enkele fragmenten: '...Ga heen, verkondig het evangelie aan alle volken'. Vroeger was dat overzee, voor de mensen ver weg. Maar nu? Nu

is het vooral de stad! ...De Bijbel begint in een tuin en eindigt in een stad! ...Er staat twee keer van de Here Jezus in de Bijbel dat Hij weende. Bij het graf van zijn vriend. En om een stad!

Verder sprak Glenn Smith met onvervalst accent: Frans op zijn Quebecs. (Smith is verbonden aan 'Direction Chrétienne' te Montréal, een organisatie die christenen wil versterken in hun geloof, o.a. door middel van schriftelijke cursussen). In zeven punten werd ons bijgebracht hoe we een wijk-studie konden aanpakken. Smith wees op de wijkstudie als een noodzakelijk onderdeel voor wie wil getuigen in de stad.

Er werd die woensdagochtend ook een meditatie verzorgd door di. Ray Rakke. Hij nam ons mee naar het Louvre, waar in een gang vier schilderijen hangen. Elk schilderij stelt een hoofdstuk uit het boek Jona voor. Bakhe maakte er een levendige beschrijving van. Misschien zelfs een beetje te bont.

Jona zat op een heuvel. Hij wachtte op het vuurwerk. Hij las in Genesis. Hoofdstuk 19. De verwoesting van Sodom en Gomorra. Jona wreef zich in de handen. God wist wel hoe hij steden moest verwoesten... Jona had opgeroepen tot bekering. Maar hij had het alleen niet zijn mond gedaan. In zijn hart wilde hij de ondergang van Ninevé... Hij, Jona, zou als een held in Jeruzalem binnengehaald worden. Waar David zijn leven lang voor nodig had gehad. dat zou Jona in 40 dagen lukken. Zoveel vijanden van Israël naar de ondergang. Jeruzalem zou hem met open armen ontvangen. Jona zou van een 'minor prophet' een 'major prophet' worden.

Donderdag biedt weer het normale patroon. Prof. P. Berthoud behandelt vandaag voor de eerstejaars de Babylonische mythe van Atrahasis. Deze mythe gaat over de schepping van de mens. Er komt ook twee keer een zondvloed in voor. Wat moet je daar nu mee aan als schriftgelovige? Berthoud noemt de overeenkomsten met de bijbelse gegevens. Ze zijn frappant. Maar dan volgen de verschillen. Deze zijn talrijk en radicaal. Ze doen de overeenkomsten verbleken.

Aansluitend geeft prof. A.G. Martin twee uur Nieuw Testament. Hij is bezig met een Inleiding tot de boeken van het NT. Daarin presenteert hij behalve algemene opmerkingen over de bijbelhoeken hun inhoud, problemen en belang. Vanmorgen heelt Martin het over Paulus' brief aan de Galaten. De Noord- en Zuid-Galatiëvisie komen aan de orde. Ook de verhouding tussen Gal. 2 en Hand. 15. Jammer dat 'Na veertien jaren...' nog niet in het Frans is vertaald.

(Tussen twee haakjes: Martin is verzot op grammatica's. Hij bezit zelfs een beknopte Friese grammatica in het Frans; (Anglade, J., *Petit Manuel de Fusion Moderne de L'Ouest*, J.B. Wolters Groningen 1966)).

Vrijdag sluit ik de leerweek af met twee uur kerkgeschiedenis van prof. J.M. Daumas, we krijgen een blik in de 95 stellingen van Luther. Dit zijn de laatste colleges van Daumas dit cursusjaar. Het komende semester hoopt hij te genieten van zijn zogenaamde sabbatsperiode. Deze periodes bieden de docenten eens in de zoveel tijd de mogelijkheid om zich zonder collegebeslommeringen op de studie te werpen.

Het eerste semester zit erop. Het is stil op de Faculteit. Gelukkig is februari de kortste maand van het jaar. En gelukkig blijven er genoeg mensen om mee te praten. Met de docent Grieks (een student in het doctoraat) ga ik bijvoorbeeld naar de mensa voor het middageten. En elke zondag zijn we weer welkom in Gardanne. Maar daarover een volgende keer meer.

Kees Smit

ECHT
geloven

TIECHT **EC**
en geloven gel

ECHT
geloven

t e S
* & 4% k *

DS. J. VAN AMSTEL

ECHT geloven

Iedereen gelooft wel wat. Maar wat is nu echt geloven: zó geloven dat je zalig wordt en het eigenlijk nu al bent?

Dit boekje geeft krachtige antwoorden op de vele persoonlijke vragen die rond 'echt geloof' bestaan. Het laat zien wat Gods werk is en welke verantwoordelijkheid wij dragen als het gaat om ons 'eigen' geloof.

Een belijdenisgeschenk bij uitstek!

paperback, 104 pag., f 14,50
verkrijgbaar in de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25 4460 AA GOES
tel. 01100 15591

DE EENZAME PERSONAGES VAN A. ALBERTS OVER DE VROUW MET DE PARASOL

Het werk van A. Alberts bewonder ik vooral om de subtiële stijl waarin het geschreven is: heel precies en kaal. Misschien doet het u niks, maar ik vind manier waarop zo'n dialoog opgebouwd en beschreven is prachtig:

'(...) Het kind zong trouwens het liedje niet meer. Het vroeg: is pa bij oma?

Ja, zei zijn moeder. En even later: weet ik niet.

Waarom weet u niet? vroeg het kind.

Omdat ik het niet weet, zei zijn moeder

We gaan wel naar oma, zei het kind.

Hoe kom je daar bij? vroeg zijn moeder.

Ik zie oom Jan voor het raam staan, zei het kind. Hij kijkt naar ons.

Niet kijken, zei zijn moeder. Naar beneden kijken.

Gaan we dan niet naar oma? vroeg het kind.

Misschien, zei zijn moeder. Misschien niet. Of straks. Ik weet het niet.

Ze liepen door. Even later zei het kind: ik dacht, dat u alles wist.

Zijn moeder keek op hem neer. Ze begon te lachen. Ze zei: ik weet ook alles. Ik weet, dat we nu naar de ruïne gaan. Maar eerst even naar de schuur.

En misschien later naar oma en oom Jan en oom Frits en tante Julia.

Is pa in de schuur? vroeg het kind.

Waarom ga je niet weer zingen? zei zijn moeder.'

Dit fragment komt uit Alberts nieuwste boek *De vrouw met de parasol*, een novelle of een kleine roman van nog geen 80 bladzijden. Het is het zestiende boek in Alberts oeuvre (zijn geschiedkundige boeken buiten beschouwing gelaten), dat bestaat uit verhalenbundels, novellen, beschouwend werk en romans, zoals *De vergaderzaal*, *Maar geel en glanzend blijft het goud* (schitterende titel?), *De handen jagen niet meer* en *Het zand voor de kust van Aviero*, om een paar van zijn nieuwste boeken te noemen.

De vrouw met de parasol speelt in een verleden, ik schat ongeveer rond de laatste eeuwwisseling, dat tamelijk onbepaald blijft. Pieter wordt op een beschaafde manier door zijn twee broers uit het familiebedrijf uitgekocht. Zijn vrouw Aafje en hij brengen hun vierjarige zoontje Piet onder bij moeder en tante, en gaan op reis naar Parijs. Na een goede week is Pieter het zat en keert terug naar huis, terwijl Aafje blijft. Na enkele dagen thuis te zijn geweest onderneemt Pieter een reis door Duitsland. Aafje maakt in Parijs intussen kennis met twee Duitse

vrouwen; de oudste is getrouwd, de jongste, Johanna, is op zoek naar een man. Aafje en Johanna ontvluchten de oudere zuster door naar Londen te vertrekken. Daar vindt Johanna haar man, en besluit Aafje terug te keren naar huis. Inmiddels heeft ook Pieter dat plan. Misschien zijn ze tegelijk onderweg, maar ze bereiken elkaar niet. De thuisreis van Pieter wordt niet beschreven, en wat er aan het eind van het verhaal met Aafje gebeurt verzwijgt hij hier, om niet alles te verklappen.

Misschien lijkt het nog heel wat, het verhaal, maar Alberts is ook in het beschrijven van allerlei avonturen en het verstrekken van gegevens uiterst karig. Hij lijkt op allerlei manieren zoveel mogelijk naar het abstracte te streven, in de geciteerde dialoog bijvoorbeeld door steeds 'rijn moeder' en 'het kind' te schrijven in plaats van hun eigennamen. Zijn proza krijgt daardoor een spanning, die aan het verhaal haast een symbolische geladenheid geeft, die echter vrij vaag en algemeen blijft. Er wordt weinig ingeleegd, er wordt beschreven, en de lezer moet dat duiden.

Dat is niet als kritiek bedoeld: het maakt Alberts proza juist zo intrigerend. Een voorbeeld: Pieter maakt een wandeling door een dal (n.b. 'Höllental' genoemd), waarbij hij door angst gegrepen wordt en rechtsomkeert maakt. Maar 'Hij draaide zich weer om en begon te lopen.' Meer wordt daar niet over gezegd. Er blijkt – ook later niets van een loutering of van een verkregen inzicht, of het moet zijn plan zijn om weer naar huis terug te keren, dat we (indirekt) vernemen. Echt duidelijk wordt het niet, maar dat past ook wel bij Pieter, verstoken als hij is van ook maar enig verantwoordelijkheidsgevoel en zich nauwelijks bewust van zijn drijfveren. Bemand die 'goed is in wegvlichten', en die (opvallend eenstemmig) zowel door Aafje als door de moeder getypeerd wordt als 'iemand, die voor je uit loopt af achter je aan, maar nooit naast je'.

Pieter is het één-na-belangrijkste personage, Aafje het belangrijkste. Het grootste gedeelte van het verhaal beleven we via haar denken en doen. Met haar opent en sluit het verhaal, naar haar is het genoemd, want zij is 'de vrouw met de parasol'. Door niemand in het boek (behalve door Johanna misschien) wordt zij Aafje genoemd, altijd Pieters vrouw, mevrouw met de parasol of iets dergelijks. Ze is zich daarvan bewust. Een mooie passage, waarin haar gedachten weergegeven worden: 'Waarom werd zij nooit bij haar naam geroepen? Bijvoorbeeld als ze bij het raam

zou staan, naar buiten zou kijken en de mensen in de kamer iets tegen haar wilden zeggen? Iets vragen. Maar dat was het natuurlijk, ze hadden haar blijkbaar niets te zeggen of te vragen.

Ze ging naar het raam en keek naar buiten. Ze hoosde achter zich praten, maar ze luisterde niet. Even later werd ze aan haar arm getrokken en kleine Pier rei: 'Oma vraagt of u blijft koffiedrinken'.

Misschien is dat wel één van de meest opvallende dingen in *De vrouw met de parasol*: dat mensen erin elkaar zo weinig wezenlijks te zeggen hebben. In het geval van Aafje is het althans zonneklaar dat liet niet bij de naam genoemd worden een blijk is van gebrek aan contact, want één niet bij de naam genoemd worden, waaruit haar eenzaamheid voortvloeit. Ook de afzonderlijke reizen van Pieter en Aafje zijn beeld voor hun beider eenzaamheid. Ze denken daarbij wel aan elkaar, betekenen ook wel iets voor elkaar, maar kunnen elkaar niet echt bereiken. Ze lijken ook geen doel te hebben, en daardoor geen richting. De hoofdfiguren in Alberts boeken blijven zelden lang op één plek; er is geen God die hun vaste grond onder de voeten geeft, die hun een identiteit verleent en ze betreft op elkaar. Rondobberende scheepjes zijn ze, overgeleverd aan de golfslag van de Lee.

Dar geert aan *De vrouw met de parasol* (en ook aan ander werk van Alberts) iets treurigs. Er hangt eenzaamheid, uitzichtloosheid en onontkoombaarheid rond de personages. Weliswaar geeft de subtiele stijl daar iets lichts aan, maar voor mij versterkt dat veeleer de tragiek dan dat ze haar verzacht. De heldere en fraaie stijl en structuur doen de armteierigheid van de personages extra scherp uitkomen. Zoals een felle lichtbron scherpe schaduwen maakt. Ik merk dit op omdat er wel wordt gesteld, door sommige literatuurcritici (zoals Robert Anker), dat de kunst de functie van de godsdienst heeft overgenomen, door van (een stukje van) de chaotische werkelijkheid een zinvol verband te maken. Kunst zou dan door haar 'verbeelding', door een metafoor te zijn voor de beroerde 'condition humaine', een stukje troost of verzoening bieden. Kennelijk ervaren sommige mensen dat zo, maar is dat dan niet een bijzonder schrale troost en een zeer kortstondige verzoening?

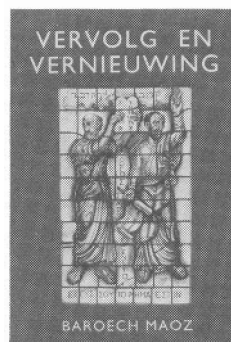
Sterker nog: doet het wel recht aan kunst? Drukt een goed kunstwerk, doordat ze één insteek is voor de gebrokenheid, je juist niet met de neus bovenop de harde feiten, en is ze als zodanig niet veeleer een verlangen naar of een schreeuw om troost en verzoening? Niet voor niets wordt kunst door veel mensen als moeilijk, vermoeiend of zwaar ervaren; kijken naar een gezellig programma op t.v., of het lezen van een familie- of streekroman, geeft ze één veel direkter gevoel van troost en geborgenheid...

Werkelijk bevrijdend kan een kunstwerk nooit zijn. Het werpt ons reitje op onszelf en op de fundamenteën van het bestaan, waardoor het ons verlangen levend maakt naar echte verlossing en bevrijding, naar de enige troost in leven en in sterven. Kunst kan zodoende, vaak ondanks

zichzelf, één richtingaanwijzer zijn naar Diegene die zich de Weg, de Waarheid en het Leven genoemd heeft. Dat zijn nog steeds bijzonder actuele typeringen, in een tijd waarin veel mensen geen richting meer zien, geen zin in hun leven onderkennen en al het absolute relativeren. Lezing van *De vrouw met de parasol* deed me daar als vanzelf bij uitkomen

Dirk Zwart

N.a.v. A. Alberts, *De vrouw met de parasol*. Uitgeverij Van Oorschot, 84 blz., prijs f22,50 (gebonden: f 34,90).

Baroech Maoz

Vervolg en vernieuwing

geregideerd en
ingeleid door drs.
R. ter Beek

Een bundel verfrissende opstel-

len (over o.a. wet en genade, ons gebruik van het Oude Testament, de toekomst van Israël) van een Jezus-als-Messias-belijdende Jood, die aansluiting heeft gevonden bij de reformatorische traditie.

Raak en verrassend; een goede aanleiding om de eigen vertrouwde standpunten onder de loep te nemen.

gebonden, 168 pag., f 25,50

verkrijgbaar in de boekhandel

8sterbaan & Le Cointre b.v.
Pos 4460 AA GOES
t. 01100 - 15591

Verzuiling zo slecht nog niet

Onder deze kop schreef K(laas) de Jong Ozn., voormalig staatssecretaris van Onderwijs en dito voorzitter van de Unie School en Evangelie, in het orgaan van de Protestants Christelijke Onderwijsorganisatie van 18 januari j.l.:

Er wordt tegenwoordig weer druk gediscussieerd over verzuiling. Achtergrond vormt de problematiek van de minderheden in ons land, bijvoorbeeld van de aanhangers van de islam. Men tal zich misschien herinneren dat hij de Algemene Beschouwingen in de Tweede Kamer van oktober vorig jaar de wens tot meer integratie van genoemde minderheden in onze samenleving aan de orde kwam. In het kader daarvan werd ook gesproken over de wenselijkheid van een aparte islam-zuil (met bijvoorbeeld islamitische scholen) naast de andere. De VVD-er Bolkestein was daar niet voor. Premier Lubbers wierp het minder van van zich.

Nu zijn er nogal wat mensen die een hekel hebben aan die verzuiling van vroeger (in de politiek, de omroep, de vakbeweging) van Rooms-Katholieken, Protestants-Christenen, Socialisten en Liberalen. Men vergelijk de boekentitels die ze destijds beschreven: 'De Parade der Mannenbroeders', 'Uit het Rijk Rnoms Leven', 'De Rooie Rakkers', en 'De Liberale Burgerheren'. Men dacht bij zuilen aan grote schotten in onze samenleving, aan subculturen waarbinnen het nogal bekrumpte toeging. Maar er waren ook voordelen. Er heerste binnen zo'n zuil een zekere solidariteit, duidelijkheid over allerlei gemeenschappelijke opvattingen. En volgens historici werd in de tijd van de echte verzuiling ons land in feite geregeerd door de toppen van de zuilen, die het meestal nog wel met elkaar konden vinden, zaken met elkaar deden die de rust en de bestuurbaarheid van ons land bevorderden. Tevens heeft die verzuiling de emancipatie van bepaalde bevolkingsgroepen, bijvoorbeeld van de katholieken, sterk bevorderd. Redenen waarom sommigen haas nu ook voor sommige groepen van allochrone Nederlanders nog niet zo slecht vinden.

Die verzuiling in haar oude vorm is nu echter grotendeels voorbij. Men vindt haar waarschijnlijk nog het sterkst overleefd in het onderwijs. Tut de oorzaken van het verdwijnen van de verzuiling kan men rekenen het 'openleggen' van onze samenleving door de televisie, en ook en vooral het nog steeds toenemend individualisme waardoor mensen steeds minder zin hebben om tot een groep te worden gerekend. Dit laatste heeft echter ook slechte kanten. Een samenleving waarin geen gemeenschappelijke idealen en activiteiten meer bestaan staat er slecht voor. Dat heginnen ook politici te begrijpen. Vandaar her en der hun pleidooi voor meer aandacht voor normen en waarden, ook in het onderwijs.

Ook in dat onderwijs, in een school, kun je niet zonder gemeenschappelijke normen en waarden, kun je niet zonder idealen, doelstellingen, waar je het met elkaar over eens bent, en waar je samen voor wilt inzetten.

Uit een onderzoek in de jaren zeventig over het schoolklimaat in een aantal scholengemeenschappen bleek dat 'gemeenschappelijke levensovertuiging consensus over doelstellingen en samenhang in de school blijkt te bevorderen'. In dat onderzoek (van Van Marwijk-Kooy) bleek tevens dat de protestants-christelijke scholen in dit opzicht het hoogst scoorden. Onlangs (november 1991) kon je in *Trouw* lezen over een Nijmeegs proefschrift van

Slegers, die voorspelde dat protestants-christelijke scholen door de sterkere betrokkenheid van leerkrachten bij het beleid van hun school beter in staat zullen zijn de basisvorming in te voeren.

(...)

Het gaat er hierbij natuurlijk niet om onszelf op de borst te slaan. Maar wel om te constateren dat 'een duidelijke, eensgezinde identiteit werkt'.

Steeds meer 'grijze' scholen leveren geen beter onderwijs op. Intendeel. We hebben in de school, in het onderwijs, juist behoefte aan mensen die vervuld zijn van opvattingen die hen samenbinden. Per school, en per groep van scholen, per zuil dus. Daarbij zal het minder dan vroeger gaan om theologische, kerkelijke samenbinding, en meer om programmatische wat het onderwijs betreft. Vandaar ook het streven naar zogenaamde programscholen. En in dat kader zal men ook de opmerkingen moeten zien dat verzuilde scholen voor allochrone jongeren voor hen misschien heter onderwijs op zullen leveren dan zogenaamde ontzuilde. Waarbij ontzuild in feite betekent: onderworpen aan trendy opvattingen van wat zich momenteel 'het denkend deel der natie' waant. De integratie die liberalen als Bolkestein voorstaan, berekent in werkelijkheid het verlies van je eigen identiteit en het je onderwerpen aan hen die menen het licht van deze tijd pas goed te hebben aanschouwd. Aan de waan van de dag.

Wij zien een programschool niet als een goed alternatief voor een school waarin de eenheid en samenbinding gezocht worden in kerkelijke en confessionele saamhorigheid. Maar overigens maakt de heer De Jong opmerkingen die behartigenswaard zijn.

Her Reformatorisch Dagblad

De Hervormde ds. Tj. de Jong van Garderen is niet gelukkig met de koers van het *Reformatorisch Dagblad*. In *Het Gekrookte Riet* gaf hij **blijk** van vervreemding, niet alleen namens hemzelf, maar ook namens 'de groep van eerste lezers', zo vernemen wij via *Kerk* van februari 1992:

'Die eerste groep van lezers kwam uit de uiterste rechterflank van de gereformeerde gezindte. Naar mijn gedachte is de achterban verbreed en opgeschoven. Ik vind dat we met het RD langzamerhand terecht zijn gekomen in een groep die religieus gesproken meer uitgaat van een voorwerpelijke verbondsopvatting. Het bevindelijke leven, het accent op het Geesteswerk, de kennis der wet in al haar functies wordt minder beleefd en doorleefd in de groep die op dit moment achter het RD staat.' 'Ik denk dat er thans predikanten zijn die meditaties, artikelen of recensies schrijven, die zich bij de oprichting van het RD zeer kritisch opgesteld hebben. Dominee? die aanvankelijk meer op de lijn van het blad *Koers* zaten. U weet dat er destijds een strijd is geweest tussen *Koers* en het RD. *Koers* is uiteindelijk een opinieblad geworden en het RD werd een dagblad, maar er waren ook verschillen in opvatting. Ik heb de gedachte dat wie toen *Koers* koos, thans achter het RD staat. Maar eens was het zo: wanneer je voor het RD bent, ben je niet voor *Koers*, en omgekeerd.'

Sektarisch

De voorzitter van de reformatorische persstichting *Koers*, de christelijke gereformeerde ds. J.H. Velema, weet zich de tegenstellingen nog goed te herinneren. 'Ik begrijp heel goed wat do-

minee De Jong bedoelt: we hebben in '68 een hele strijd gehad over de oprichting van een nieuwe krant. *Koers* wilde een dagblad, de heren van "Driebergen" wilden dat ook, en we hebben heel wat vergaderingen gehad. Wij wilden ruimte voor alle soorten gereformeerde, maar "Driebergen" (de uiteindelijke oprichters van het RD) wilde het echt verenigen en in een bepaalde sfeer brengen. Alleen Statenvertaling, absoluut geen sport, het was echt allemaal een beetje de sektarische kant op, hoor. Je zou kunnen zeggen dat het *Reformatorisch Dagblad* nu een klein beetje uit de groepsfeer komt en een klein beetje meer op de bredere toer gaat. Dat zal De Jong bedoelen. Ik kan het dus wel herkennen – al ben ik er blij om dat het zo is.'

'De oorspronkelijke opzet was wel héél erg nauw. Ook dominee Vroegindewij van Veenendaal, destijds tweede voorzitter van Kners en bepaald een bevindelijk man, zei toen: "Dit nekt naar sektarisme". Dat werd dus gezegd van de geest van de oprichters van het *Reformatorisch Dagblad*. Die geest zijn ze nu inderdaad aan het uitbannen. Gegeven De Jongs uitgangspunt – hij staat helemaal op het standpunt van Driebergen 1968 – kan ik goed begrijpen dat hij zegt: "Het wordt breder". Dat moet ook, willen ze niet teveel onbehagen wekken bij een deel van de gereformeerde gezindte.'

Midden

'Met lezerspubliek van het RD is in twintig jaar meer dan verdrievoudigd. Omdat het blad 'bij z'n oprichting – vergeef de terminologie – "rechtser dan rechts" was, kon de uitbreiding hoofdzakelijk van "gewoon rechts" komen.' Van Den Jong uit gezien dus: 'links'. Ook 'gemiddelde' gereformeerde bonders namen het RD, zij het – soms – bij gebrek aan beter (Velema: 'Ik herken me in geen enkel dagblad').

Wat Velema en De Jong bindt, is kritiek op het kerkverband dat lussen hen in staat en dat er volgens hem met het RD vandoor dreigt te gaan. De Jong: 'Ik denk dan aan de Gereformeerde Gemeenten synodaal. Ik zie dat in het hele beleid – alhoewel mij dat direct zal worden tegengeproken.' Inderdaad. Janse: 'Dat werd twintig jaar geleden ook al gezegd, en ook toen werd door ons gesteld dat het niet waar is. Wij richten ons op de bevindelijk-reformeerde knnp, binnen die kring nemen de Gereformeerde Gemeenten synodaal een middenpositie in. Zonder opzet behoren vanaf het begin de hoofdredacteur en de directeur tot dat kerkverband, niet tot ons verdriet, maar ook niet opzettelijk.'

Velema: 'Er is sprake van een zekere verruiming in het vragen van allerlei dominees voor meditaties. Ze zullen mij niet vragen hoor, maar ze laten in het RD wel schrijven door mensen die in de kring van De Jong niet gelden als bevindelijk gereformeerd. Maar als het gaat om de kwestie van de toeëigening des heils, dan blijft de inslag Gereformeerd Gemeenten. Dat zie je in opmerkingen over het verbond: de hoofdredacteur geeft in zijn commentaar toch weleens steken naar diegenen die volgens hem het verbond te gemakkelijk opvatten en nergen naar verbondsoptimisme. Dan kijkt mij niet alleen naar vrijgemaakten, maar ook naar bijvoorbeeld christelijke gereformeerden. De Jong staat helemaal aan de andere kant, die zit nog veel verder weg. Mij vindt de Gereformeerde Gemeenten synodaal haast verbondsoptimisten – vraag me niet wat voos 'n opvattingen die man heeft.'

Als het *Reformatorisch Dagblad* niet meer acceptabel zou zijn, welk alternatief heeft men dan? Voor ds. De Jong zou er 'rechts van het RD' een krant moeten zijn 'in de

geest van '68'. Het *Nederlands Dagblad* komt voor hem niet in aanmerking.

Het alternatief *Nederlands Dagblad* is voor Velema serieuzer dan voor De Jong, hij leest bij voorkeur beide kranten. Als het RD het te bont maakt, ligt het ND voor het grijpen. Velema: 'We hebben een jaar of tien geleden in verband met de verkiezingen meegemaakt dat het RD zich ontzettend slecht heeft opgesteld ten opzichte van de Gereformeerde Bond en Jan van der Graaf. Toen zijn er zeer interessante besprekingen geweest met de redactie en het bestuur van het ND: er zouden misschien twee edities komen van die krant. Dat waren op zichzelf genomen bijzonder waardevolle ontmoetingen. Toen ontdekten de vrijgemaakten om zo te zeggen dat er heu! goede gereformeerden buiten hun kerk waren. Dat was een openbaring voor hen, zo hebben we ervaren: daar heb ik de meest prettige herinneringen aan. Vanaf die tijd zie je elkaar toch weer een beetje anders.'

Dat het ND zijn houding ten opzichte van anders-gereformeerden sindsdien veranderd heeft, is niet onopgemerkt gebleven. Critici in eigen kring mopperen dat het wel lijkt alsof alle abonnees tegenwoordig de ('interkerkelijk' bedoelde) tweede editie krijgen. Velema: 'Het ND is inderdaad net zo goed als het RD verruimd in vergelijking met tien jaar geleden.'

Hoe ziet de hoofdredacteur van het *Reformatorisch Dagblad* dit?

Janse ziet geen bedreiging in een ND dat wellicht in navolging van het GPV de 'vrijmakingseis' laat varen. Wil dat gebeuren, dan zal het vanouds kerkelijk-gebonden ND volgens Janse meer vrijgemaakten moeten afstoten dan het vanouds interkerkelijke RD aan 'ger-gem-mers' in huis heeft. Janse: 'Pas als hoofdredacteur De Vries met VUT gaat en er een christelijke gereformeerde opvolger benoemd wordt, als directeur Boersema elders een baan zoekt en er een gereformeerde bonder directeur wordt, vervolgens de Raad van Commissarissen voor de helft en de kerkredactie uit overwegend niet-vrijgemaakten bestaat – ja, dan komen de zaken natuurlijk anders te liggen. Maar ik heb de indruk dat dat niet vóór 200 zal gebeuren.'

Op het ogenblik kun je bewondering hebben voor abonnees die ondanks de beperkte actualiteit het ND gehouden hebben. Dat komt natuurlijk anders te liggen, straks als ze een ochtendkrant worden – het is prachtig dat ze dat gelukt is. Maar het ND beconcurrereert ons in de marge, die marge wordt maar ietsjes groter.'

Interessante visie van de heer Janse!

G.J. van Middelkoop